

Dhima ya Nyimbo za Kiswahili za Watoto katika Kujifunza Mazingira

Doroth Masha¹ na Shani Omari²

Ikisiri

Nyimbo ni fani kongwe na ya mwanzo kabisa ya fasihi simulizi kutumiwa na binadamu katika kupambana na mazingira yake. Kwa ujumla, nyimbo ni fani ya fasihi simulizi ambayo hutumika katika hatua na nyanja mbalimbali za maisha ya binadamu. Mojawapo ya vipera vyake ni nyimbo za watoto. Nyimbo hizo, pamoja na mambo mengine, zina hazina kubwa ya mafunzo katika kuyaelewa mazingira ya jamii husika. Mazingira ni kila kitu kinachomzunguka mwanadamu (na mwenyewe akiwamo). Hujumuisha wanadamu, wanyama, mimea, bahari, mawingu, ardhi, majengo, milima na vitu visivyo na uhai. Lengo la makala hii ni kuchunguza mchango wa fasihi ya Kiswahili, hususani nyimbo za watoto, nchini Tanzania katika taaluma ya mazingira. Makala inachunguza namna ambavyo nyimbo za watoto zinatoa maarifa mbalimbali kuhusu mazingira katika kumfunza mtoto na jamii kwa ujumla. Data za utafiti huu zilikusanywa uwandani kwa kusikiliza nyimbo za watoto za Kiswahili kutoka katika muktadha wa kitaaluma na katika mazingira yao wanamoishi. Aidha, data nyingine zilipatikana kwa kupitia maandiko mbalimbali maktabani kuhusu nyimbo hizo. Matokeo ya utafiti yanaonesha kuwa nyimbo za Kiswahili za michezo ya watoto ni muhimu kwa watoto na jamii, si tu katika kujifunza mazingira ya jamii mahususi, bali pia katika kuwasilisha maudhui yahasuyo mazingira kwa jamii pana.

1.0 Utangulizi

Nyimbo za watoto huimbwa na watoto katika michezo yao wanapokuwa katika maeneo mbalimbali, kwa mfano, shuleni, nyumbani na uwanjani. Watoto wanaozitumia nyimbo hizi mara kwa mara ni wale walio katika shule za awali na madarasa ya mwanzo ya shule za msingi. Hii ni kwa sababu ujifunzaji wao huhusisha nyimbo ili kurahisisha uelewa wao kuhusu dhana mbalimbali (mazingira yakiwamo) na kuwafanya wasichoke kusikiliza. Nyimbo za watoto ni kipera chenye mvuto wa kipekee kwa watoto kwa kuwa zinapoimbwa hushirikisha watoto na kuwatambulisha kutokana na kazi hiyo ya kifasihi. Weche (2000) anase-

¹ Mhadhiri, Chuo Kikuu Kishiriki cha Elimu (DUCE), Tanzania.

Baruapepe: moshadoroth@gmail.com

² Profesa Mshiriki, Taasisi ya Taaluma za Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania.

Baruapepe: shaniom@yahoo.com

ma kuwa watoto hupenda nyimbo hususani sauti za wahusika wa nyimbo hizo. Kwa mantiki hii, kupitia nyimbo, watoto hujenga ufahamu wa yale yote yanayowazunguka katika mazingira yao. Hata hivyo, baadhi ya wahusika katikanyimbo zao ni wanyama na mimea.

Mazingira ni jumla ya mambo yote yanayomzunguka kiumbe katika maisha yake. Mazingira yamegawanyika katika makundi makuu mawili; mazingira asili (misitu, mabonde, mito, ardhi, milima, maziwa, wanyama na mimea) na mazingira ya kutengenezwa na binadamu (majengo, mabwawa, barabara, magari, na kadhalika). Katika makala hii tumezingatia makundi yote mawili yanavyosawiriwa katika nyimbo za watoto ambayo wakati mwingine huwa mageni kwa watoto na kuwafanya wajifunze mazingira mapya. Hoja hii imezungumzwa na Tamrin (2018) kwamba watoto hukutana na mazingira mapya ambayo ama yanafanana au yanatofautiana na mazingira wanamoishi. Licha ya hayo, nyimbo za watoto hufunza matendo mema na mambo mengine mbalimbali muhimu katika ukuaji wao hususani upendo, ujasiri, mafanikio (Msokile, 1981; Ndumbaro, 1993; Mwanzi, 2006) na masuala ya jinsia (Mulokozi, 1975; Omari, 2008), hutoa pia elimu ya mazingira (Monhard na Leigh, 2000; Mrikaria, 2012). Elimu hiyo ya mazingira inapandikiza hamasa ya kudumu kwa watoto katika kuyatumikia na kuyasimamia mazingira (Makwanya na Dick, 2014). Aidha, walimu wa shule za awali na msingi hutunga na kutumia nyimbo za watoto katika muktadha wa ufundaji na ujifunzaji kwa watoto ambapo nyimbo hizo pia zina hazina kuhusu elimu ya mazingira.

Mazingira ni dhana bainifu na halisi na kwa hiyo, yanamulika mazingira dhahiri na rahisi ya mtoto (Lankford, 2010). Kupitia usawiri wa mazingira katika fasihi ya watoto, udadisi wao unawafanya kuyachunguza zaidi mazingira yao. Hivyo, watoto hawana budi kuwa sehemu muhimu ya jamii katika kuona, kufunzwa na kushiriki katika mikakati ya kimazingira. Hii ni kwa sababu, watoto wamekuwa wakitengwa katika kuwaona kwamba ni mabalozi wazuri wa masuala ya kimazingira (Makwanya na Dick, 2014). Watoto na vijana yafaa waanze kutazamwa kama waundaji wa kesho wa ulimwengu endelevu na hatua watakozifikia ziwe pia ni za uundaji wa mazingira na ulimwengu kwa ujumla (Morgan, 2010). Maisha ya baadaye tunayohitaji yatategemea namna ambavyo watoto watakuwa na mapenzi ya dhati katika kuyalinda mazingira yawe endelevu (UNICEF, 2004). Aidha, ili kupandikiza alama ya kudumu ya kujifunza na kusimamia mazingira kwa watoto, kuwahusisha wangali wadogo ni mbinu bora zaidi (Makwanya na Dick, 2014). Suala la mazingira ni lazima lihusishe watu wote (Giatu, 2011) ikiwa na maana kuwa usimamizi wa mazingira unapaswa kuwa na juhudi shirikishi ambayo haitawaacha watoto nyuma. Kutokana na suala hili, utafiti kuhusu mazingira katika nyimbo za michezo ya watoto ni muhimu kwa watoto kwa kuwa zinasawiri kipengele cha mazingira na kwa mujibu wa Makwanya na Dick (2014), nyimbo zina uwezo wa kueleza na kuwasiliana na hadhira kwa ufanisi mkubwa.

Baadhi ya tafiti zimechunguza fasihi ya watoto na masuala ya mazingira kwa namna mbalimbali. Mathalani, Mrikaria (2012) amedokeza dhana ya mazingira akionesha kuwa jukumu mojawapo la nyimbo za watoto ni kujifunza mazingira na vyote vilivyomo. Ujifunzaji huo unafafanuliwa zaidi katika utafiti wa Tamrin (2018) kwamba, fasihi ya watoto yenye maudhui ya kiikolojia ni chombo cha kuhuisha ufahamu, uelewa na uthamini wa mazingira kwa watoto na hata kwa vizazi vijavyo. Naye Makwaya na Dick (2014) wamechambua mashairi yanayohusiana na mazingira na mabadiliko ya tabia nchi na namna ya kuendana na mabadiliko hayo au kuyathibiti. Wanahitimisha kuwa, kuwajumuisha watoto katika kuyalinda na kuyaelewa mazingira itakuwa ni njia ya kutambua nguvu zao za ushiriki kupitia drama, michezo, uandishi wa mashairi na uimbaji. Ni katika hili kwamba, watoto wanaweza kushirikishwa kupitia fasihi yao, jambo ambalo makala hii imelichunguza ili kubaini hazina ya elimu iliyopo katika nyimbo zao ambazo zinafunza taaluma ya mazingira katika nyanja mbalimbali za maisha.

1.1 Msingi wa Nadharia

Dhima ya nyimbo za watoto zinazochunguzwa katika makala hii, zikihusisha elimu ya mazingira zinaongozwa na Nadharia ya Uhakiki-ikolojia (*Ecological criticism/Ecocriticism*). Hii ni nadharia ambayo iliasisiwa na Cheryl Glotfelty mnamo miaka ya 1990. Glotfelty alitumia kama sehemu ya mkabala wa kihakiki katika kuchambua asili ya uandishi katika kazi yake ya mwaka 1989 yenye mada "Ecocriticism Reader" (Tamrin, 2018). Kwa mujibu wa Mishra (2016), wanazuoni wengine wa mwanzo kuhusika na nadharia hii ni William Rueckert (1978) na Karl Kroeber (1974). Nadharia ya Uhakiki-ikolojia inachunguza uhusiano baina ya fasihi na mazingira halisi. Ni mkabala unaolenga kuitazama dunia katika taaluma ya fasihi (Glotfelty, 1996:xvii). Wazo kuu la nadharia hii ni kuangalia namna mazingira yanavyosawiriwa katika kazi ya fasihi, thamani yake, namna mtazamo wa jamii unavyobadilika kuhusiana na mazingira yake, na namna masuala ya uharibifu wa mazingira yanavyojitokeza katika kazi za fasihi. Nadharia hii inatutaka tujichunguze sisi wenyewe na pia dunia inayotuzunguka, tuhakiki namna tunavyoisawiri, kuingiliana nayo na kuiumba dunia hiyo (Brizee na wenzake, 2015). Msingi mmojawapo na muhimu wa nadharia hii ni kuona kwamba kuna uhusiano baina ya utamaduni wa binadamu na dunia halisi kwamba, utamaduni huo unaiathiri dunia na kuathiriwa nayo. Hivyo, Uhakiki-ikolojia unayaona mazingira kuwa kiini cha uhai wa mwanadamu. Mwingiliano wa mwanadamu na mazingira huleta utimilifu wa uhai. Ufunzaji wa elimu ya mazingira kwa watoto kupitia fasihi yao ni kuwaandaa kiakili na kisaikolojia ili watambue faida zinazopatikana katika mazingira hayo. Hivyo, usawiri wa mazingira katika nyimbo za watoto ni muhimu kwani ni hazina kubwa katika kuwapatia watoto elimu ya mazingira.

Makala hii ina sehemu kuu nne. Sehemu ya kwanza ni utangulizi ambao umeeleza kwa ufupi kuhusu nyimbo za michezo ya watoto, dhana ya mazingira,

baadhi ya mapitio muhimu yanayohusu mada ya utafiti na nadharia ambayo kwayo ndimo uchambuzi wa data ulijikita. Sehemu ya pili ni maelezo mafupi kuhusu mbinu zilizotumika kukusanya data. Sehemu ya tatu imejikita katika uchambuzi wa nyimbo za watoto na uhusiano wake na mazingira ili kubaini dhima zake kwa watoto na jamii yote. Sehemu ya mwisho imetoa muhtasari na hitimisho la utafiti.

1.2 Ukusanyaji wa Data

Data za makala hii zilikusanywa uwandani kwa kushuhudia na kusikiliza nyimbo za watoto katika michezo yao wawapo shuleni. Watoto hukutana kwa wingi shuleni na kuimba nyimbo mbalimbali wakiwa katika michezo yao ikilinganishwa na maeneo yao ya makazi/nyumbani. Ili kutosheleza data za utafiti, maandiko mbalimbali maktabani yalisomwa na kupata nyimbo zenye maudhui ya mazingira. Yote haya yalifanyika katika mkoa wa Dar es Salaam. Huu ni mkoa wenye mchanganyiko wa makabila mengi ambapo imekuwa rahisi kupata nyimbo mbalimbali. Makala hii imetumia uchambuzi wa kitaamuli kwa sababu asili ya data zilizokusanywa ziko katika mfumo wa maelezo.

2.0 Mazingira katika Nyimbo za Watoto

Nyimbo za michezo ya watoto zimebeba maudhui anuwai kama ilivyoelezwa awali. Mazingira ni miongoni mwa maudhui yanayopatikana katika nyimbo za watoto. Mazingira hayo yamesawiriwa kwa lengo la kuwafanya watoto wawe nayo karibu na wajenge urafiki wa kudumu. Kipengele cha mazingira katika nyimbo za watoto kinawafahamisha watoto tabia za viumbe hai. Watoto huishi katika mazingira ambayo huzungukwa na viumbe hai mbalimbali (ndege, wadudu, wanyama, na kadhalika). Watoto wanapoimba nyimbo hizi hujifunza maisha na tabia za viumbe hao ikiwa ni pamoja na milio yao, kutembea kwao na mengineyo. Nyimbo za mazingira huwafanya kuwa na raghba ya kuchunguza na kujenga urafiki na ndege na wanyama mbalimbali hususani wale wanaopatikana katika maeneo wanayoishi. Katika hulka hiyo ya kuwachunguza, huvutiwa kwa kuwashika, kucheza nao na hivyo kufahamu zaidi tabia zao, kwa mfano, namna wanavyolia, wanavyotembea, wanavyokula, wanavyoogelea, faida zinazotokana nao, na kadhalika. Kwa ujumla, sauti za ndege na wanyama ni kivutio kikubwa sana kwa watoto ambao pia huiga sauti hizo zinazowaburudisha. Hebu turejeele nyimbo zinazofanua sauti mbalimbali za ndege na wanyama hapa chini. Hata hivyo, sauti hizo zina dhima mbalimbali si tu kwa watoto bali jamii kwa ujumla:

1.³ Kokoliko Koo Kokoliko

1. *Kokoliko koo kokoliko x2*
2. *Jogoo awika asubuhi kokoliko*
3. *Tutandike vitanda vyetu twende shule*
4. *Kokoliko koo kokoliko x2*
5. *Jogoo awika asubuhi kokoliko*
6. *Tupige mswaki meno yetu twende shule*
7. *Kokoliko koo kokoliko x2*
8. *Jogoo awika asubuhi kokoliko*
9. *Atuamsha twende shule kokoliko.*

Wimbo huu Na. 1 “Kokoliko Koo Kokoliko” unamtaja ndege aina ya jogoo (kuku dume) ambaye ana hulka ya kuwika mapema asubuhi/alfajiri kama ishara ya kuijulisha jamii kuwa kumepambazuka na hivyo watu wanapaswa kuamka na kuanza shughuli za siku hiyo. Jogoo ni ndege wa kufugwa na anapatikana katika mazingira anamoishi binadamu. Watoto wakiwa ni miongoni mwa wanajamii, wanamfahamu ndege huyu. Watoto wanafunzwa kuwa jogoo anapowika ni ishara kuwa kumepambazuka na hivyo wanapaswa kuamka na kujiandaa kwenda shuleni kama tujuavyo kuwa jukumu kubwa la mtoto ni kwenda shule (Data Na. 9). Data Na. 3 inawafunza kutandika kitanda baada ya kuamka ili kukiacha katika hali ya usafi na data Na. 6 inawakumbusha kusafisha kinywa kabla ya kwenda shuleni. Maandalizi yote haya hufanyika pale wanapoamshwa na sauti ya jogoo. Jogoo ametumiwa kama kengele ya wanajamii (watoto wakiwamo). Hapa tunaona ni kwa namna gani mahusiano ya binadamu na viumbe wengine yanavyoathiriana ama kukamilishana.

Pia, sauti za wanyama na ndege zinabainika katika wimbo Na. 2 “Hii ni Sauti ya Nini?” ukiwauliza watoto sauti za wanyama mbalimbali. Kabla ya swali radidi katika Data Na. 11, 16, 21 na 26, watoto wanabainishiwa sauti katika mishororo ya Data Na. 10, 15, 20 na 25 zikifafanua sauti za wanyama na ndege. Swali linamtaka mtoto kumtambua mnyama au ndege mwenye sauti husika. Mshororo unaofuatia ni utambuzi wenyewe wa jina la mnyama/ndege huyo ambao tunauona katika Data Na. 12, 17, 22 na 27. Wimbo unamsaidia mtoto kuwafahamu wanyama na ndege kwa kusikia mlio/sauti zao. Tuutazame wimbo Na. 2 “Hii Sauti ya Nini?” unao sema:

2. Hii Sauti ya Nini?

10. *Woo woo woo*
11. *Hii sauti ya nini?*
12. *Sauti ya mbwa x2*
13. *Mbwa mbwa ni rafiki yetu*

³ Mifano ya nyimbo imepangwa katika namba za namna mbili; namba za majina ya nyimbo na namba za data ya nyimbo.

14. *Analinda nyumba x2*
15. *Nyau nyau nyau*
16. *Hii sauti ya nini?*
17. *Sauti ya paka x2*
18. *Paka paka ni rafiki yetu*
19. *Anashika panya x2*
20. *Kokoko kokoko*
21. *Hii sauti ya nini?*
22. *Sauti ya kuku x2*
23. *Kuku kuku ni rafiki yetu*
24. *Anatupa mayai x2*
25. *Moo moo*
26. *Hii sauti ya nini?*
27. *Sauti ya ng'ombe x2*
28. *Ng'ombe ng'ombe ni rafiki yetu*
29. *Anatupa maziwa x2*

Licha ya watoto kufunzwa namna ya kuwafahamu wanyama na ndege kupitia sauti/milio yao, tunaelezwa faida mbalimbali ambazo mwanadamu huzipata kutoka kwao. Tumeelezwa katika mkabala wa Uhakiki-ikolojia kwamba fasihi inasawiri uhusiano uliopo baina ya mwanadamu na mazingira yanayomzunguka ikiwa ni pamoja na faida zake ili mwanadamu huyu aweze kuyatunza, kuyahifadhi na kuyathamini. Wanyama waliotajwa katika wimbo Na. 2 “Hii ni Sauti ya Nini?” wana faida mbalimbali kwa mwanadamu. Mbwa katika Data Na. 14 anatoa ulinzi wa nyumba; paka, Data Na.19 anakamata panya ambaye ni mnyama mharibifu wa vyakula na vitu mbalimbali nyumbani; kuku, Data Na. 24 anampatia mwanadamu mayai, na ng'ombe, Data Na. 29 anatoa maziwa ambavyo ni lishe bora kwa watoto na jamii nzima. Faida hizi zinamfanya awatunze, awathamini na kujenga urafiki wa karibu kama ilivyosawiriwa katika Data Na. 13, 18, 23 na 28. Wimbo unawajenga watoto kubaini uhusiano wa mwanadamu na wanyama ili wasiwe katili dhidi yao. Tazama pia wimbo Na. 6 “Maua Mazuri” ambao unaonesha uhusiano wa nyuki na maua katika kutengeneza asali ambayo ni chakula kwa mwanadamu (uhusiano wa pemetatu). Kwa hiyo, nyimbo hizi zinasaidia watoto kufahamu uhusiano baina ya mazingira mbalimbali.

Halikadhalika, watoto wanafahamishwa namna mnyama punda anavyolia hususani anapokuwa na njaa katika wimbo Na. 3 *Punda Analia*, data Na 30 na Na. 31 kama inavyoonekana hapa chini:

3. Punda Analia

30. *Punda analia, anataka kula*
31. *Sauti sauti ya punda*
32. *Iyo iyo iyo iyo iyo*
33. *Iyo iyo iyo iyo iyo*

Punda ni mnyama mpole mwenye kubeba mizigo mizito na hutembea umbali mrefu bila kuchoka. Ni mnyama anayelia kwa nadra hususani anapokumbwa na shida fulani kama vile kuumwa ama kuhisi njaa. Kitendo cha mnyama huyu kulia ni ishara kwa bwana wake (mmiliki) kuwa njaa imemvamia kama ambavyo tunadhihirishiwa katika Data Na. 30.

Sambamba na milio/sauti za ndege na wanyama, wapo viumbe wengine ambao hulka na tabia zao zimesawiriwa katika nyimbo za watoto. Samaki ni miongoni mwa viumbe hao ambaye huishi majini kama vile mtoni, ziwani, bwawani na baharini. Makazi ya samaki ni katika maji. Watoto huenda maeneo ya majini kwa lengo la kuchota maji na/au kuogelea. Watoto wanapobahatika kuwaona samaki hufurahi sana na hupenda kuwadadisi zaidi. Wimbo Na. 4 “Kule Mtoni” unaeleza:

4. Kule Mtoni

34. Kiongozi: Kule mtoni kuna samaki, samaki wengi wanaogelea
35. Wote: *Kule mtoni kuna samaki, samaki wengi wanaogelea*
36. Kiongozi: *Kule mtoni kuna samaki, samaki wengi wanaogelea*
37. Wote: *Kule mtoni kuna samaki, samaki wengi wanaogelea*
38. Kiongozi: *Wanapanda wanashuka, furaha gani leo*
39. Wote: *Wanapanda wanashuka, furaha gani leo*
40. Kiongozi: *Wanapanda wanashuka, furaha gani leo*
41. Wote: *Wanapanda wanashuka, furaha gani leo*
42. Kiongozi: *Upande huu, upande huu, wanaogelea*

Madondoo ya wimbo huu yanaonesha namna mtoto anavyopenda kudadisi mazingira yanayomzunguka. Licha ya kufahamu kwamba samaki anaogelea, anamdadisi zaidi na kubaini namna ya uogeleaji wake. Mishororo katika Data Na. 38 hadi Data Na. 42 inafafanua mbinu za uogeleaji wa samaki, yaani “wanapanda wanashuka” na “upande huu, upande huu”. Katika hili watoto wanaburudika na kuhisi furaha isiyo kifani inayodhihirika katika Data Na. 38 hadi Data Na. 41 isemayo “furaha gani leo”. Wimbo huu, pamoja na mambo mengine, unawasaidia watoto na jamii kuthamini viumbe ambao hupendezesha mazingira ya asili.

Katika udadisi huu huu, wapo pia viumbe wengine ambao huwashangaza watoto na jamii nzima. Asili ya uumbaji wa viumbe hao huibua maswali yasiyopatiwa majibu kwa urahisi. Wapo wanaoamini kuwa uumbaji wa vinavyoonekana katika mazingira ya ulimwengu tunamoishi ni miujiza ambayo imetoka kwa Mungu (mtazamo wa kidhahania). Tukiutazama wimbo Na. 5 “Kichekesho”, ni dhahiri kuwa unaibua kicheko kwa watoto na jamii kwa sababu ya namna chura alivyoumbwa. Pengine watoto wanajiuliza: Je, ni kweli chura hana mkia na masikio? Kwa nini hana mkia na masikio? Kama hana masikio anasikia

vipi? Ni maswali ambayo yanaibuliwa katika wimbo huu yakiwa na azma ya kujenga udadisi katika mazingira yanayowazunguka:

5. Kichekesho

43. Kiongozi: *Kichekesho kichekesho kumtazama chura*
44. *Kichekesho kichekesho kumtazama chura*
45. Wote: *Kichekesho kichekesho kumtazama chura*
46. *Kichekesho kichekesho kumtazama chura*
47. Kiongozi: *Hana mkia hana mkia wala masikio*
48. *Hana mkia hana mkia wala masikio*
49. Wote: *Hana mkia hana mkia wala masikio*
50. *Hana mkia hana mkia wala masikio*

Data ya wimbo huu ni kichocheo cha udadisi zaidi wa kuchunguza hulka na maumbile ya viumbe mbalimbali kama tunavyomwona chura akidadisiwa katika Data Na. 47 hadi Data Na. 50. Wimbo unawajengea watoto na jamii hulka ya udadisi wa kuyaelewa mazingira yanayowazunguka na viumbe vilivyomo na kujenga mahusiano na uasili wake.

Dhima nyingine inayobainika katika nyimbo za watoto ni kuwajengea watoto na jamii hamasa ya kuyalinda na kuyathamini mazingira. Maeneo yanayomzunguka mwanadamu yanajumuisha mimea, milima, mito, mabonde, na kadhalika. Uwepo huu wa mazingira asili unapendezesha sana ulimwengu ambapo tunapata faida mbalimbali. Uzuri wa mazingira unaelezwa katika wimbo Na. 6 “Maua Mazuri” unaosema:

6. Maua Mazuri

51. *Maua mazuri yapendeza*
52. *Maua mazuri yapendeza*
53. *Ukiyatazama yanameremeta*
54. *Hakuna moja lisilopendeza*
55. *Zum zum zum eh mama nyuki lia wee*
56. *Zum zum zum eh mama nyuki lia wee*
57. *Ruka mbali kutafuta ua zuri la chakula*
58. *Zum zum zum eh mama nyuki lia wee*

Maua ni miongoni mwa mimea inayopendezesha mazingira na kuyafanya yavutie si tu kwa mwanadamu bali pia kwa wadudu mbalimbali. Mwanadamu amekuwa akipanda maua ili kupendezesha mandhari ya maeneo anayoishi. Kupitia wimbo huu watoto wanajenga tabia ya kupenda na kuthamini mimea ambayo ni pambo katika mazingira wanayoishi. Katika wimbo, Data Na. 51 hadi Data Na. 54 tunaelezwa uzuri wa maua katika kupendezesha mazingira. Maua ni ishara ya furaha na upendo. Bustani za maua hutumika kupunguza msongo wa mawazo, hasira, kujiliwaza wakati wa shida na kutumika katika matukio ya furaha. Inatuonesha kwamba nyimbo za watoto zinawasaidia watoto kuonesha upendo

wao katika kuyalea mazingira yanayowazunguka. Aidha, zinaamsha hamasa ya ulinzi wa mazingira.

Aidha, faida tunaiona kwa wadudu katika mshororo wa Data Na. 57. Mdudu aina ya nyuki hujipatia chakula chake kupitia maua yaliyochanua. Katika mchakato wa utafutaji wa chakula, nyuki hutoa mlio (zum zum zum) ambao tunaielezwa katika Data Na. 55, 56 na 58. Data inatufafanulia kwamba nyuki naye hutengeneza chakula (asali) kutokana na maua. Asali hiyo hutumiwa na mwanadamu kama chakula na dawa. Hapa tunabaini muungano wa pambetatu kwamba, mwanadamu hupanda maua kupendezesha mazingira; nyuki huyatumia maua kujipatia chakula na wakati huohuo huyatumia maua kutengeneza asali kwa ajili ya matumizi ya mwanadamu. Kwa kuwa maua yana faida kwa mwanadamu na viumbe wengine kama nyuki, watoto wanafunzwa kuyatunza kwa kuyalinda na kuyathamini.

Wimbo Na. 7 “Kule Pwani Kuna Ua” unatoa elimu kwa watoto kwa kuwaasa kutokuwa waharibifu kwa mimea ambayo ina faida kwao na ni hazina kwa jamii. Hebu tuangalie wimbo huo:

7. Kule Pwani Kuna Ua

59. Kiongozi: <i>Kule pwani kuna ua</i>	Wote: <i>Kuna ua</i>
60. Kiongozi: <i>La chana kimanjano</i>	Wote: <i>Kimanjano</i>
61. Kiongozi: <i>Ukitaka kulichuma</i>	Wote: <i>Kulichuma</i>
62. Kiongozi: <i>Ulitungie sindano</i>	Wote: <i>Sindano</i>

Wimbo unaeleza dhana ya ua ambalo limechanua vizuri na linapatikana eneo la Pwani. Yumkini ua hilo si rahisi kulichuma na endapo litachumwa lazima kwanza litungiwe sindano. Hii ni lugha ya picha tunayoweza kuitafsiri. Katika Data Na. 62 ni dhahiri kuwa kutunga uzi katika tundu la sindano ni kazi inayohitaji umakini mkubwa. Si kwamba kuchuma ua ni jambo gumu bali ni namna ya kuwaonya watoto kutochuma maua kwani husaidia kupendezesha mazingira na kupata asali. Aidha, si tu onyo la kutochuma maua bali pia ni angalizo kuwa ukataji wa miti ovyo huharibu mazingira.

Ndege hupendelea kuishi katika mazingira ya bustani kwa kuwa mandhari yake huvutia. Watoto wanazidi kusesitizwa kuwa uharibifu wa mazingira husababisha baadhi ya ndege kutoweka na kupoteza mvuto wa mandhari yenyewe. Mandhari nzuri huwavutia ndege, wanyama, wadudu na kadhalika. Nyimbo Na. 8 “Mabata Madogo” na Na. 9 “Kule Mtoni” zinadhihirisha kuwapo kwa mandhari nzuri (shamba zuri la bustani) katika Data Na. 64 inayowavutia ndege aina ya bata na Data Na. 74 hadi Data Na. 77 kuhusu mandhari ya mtoni yenye samaki wakiogelea na kuwa kivutio kwa watoto na jamii. Ndege wanafurahia mandhari hii kwa namna wanavyotembea, kuogelea na kutoa mlio wa furaha katika Data Na. 65, 68, 69 na 71 na namna samaki wanavyoogelea katika Data Na. 74, 78 na 82. Tuangalie nyimbo Na. 9 “Mabata Madogo” na Na. 10 “Kule Mtoni” zifuatazo:

8. Mabata Madogo

63. *Mabata madogo dogo yanaogelea*
64. *Yanaogelea katika shamba zuri la bustani*
65. *Wanapenda kutembea bila viatu (Bila)*
66. *Bila viatu katika shamba zuri la bustani*
67. *Mabata madogo dogo yanaogelea*
68. *Yanaogelea vichwa katika maji miguu juu*
69. *Wanapenda kutembea bila viatu (Bila)*
70. *Bila viatu katika shamba zuri la bustani*
71. *Wanapenda kulia kwa! Kwa! Kwa! Kwa! Kwa!*
72. *Kwa! Kwa! Kwa! Kwa! Kwa!*
73. *Kwa! Kwa! Kwa! Kwa!*

9. Kule Mtoni

74. *Kiongozi: Kule mtoni kuna samaki, samaki wengi wanaogelea*
75. *Wote: Kule mtoni kuna samaki, samaki wengi wanaogelea*
76. *Kiongozi: Kule mtoni kuna samaki, samaki wengi wanaogelea*
77. *Wote: Kule mtoni kuna samaki, samaki wengi wanaogelea*
78. *Kiongozi: Wanapanda wanashuka, furaha gani leo*
79. *Wote: Wanapanda wanashuka, furaha gani leo*
80. *Kiongozi: Wanapanda wanashuka, furaha gani leo*
81. *Wote: Wanapanda wanashuka, furaha gani leo*
82. *Kiongozi: Upande huu, upande huu, wanaogelea*

Mandhari nzuri inaendelea kuisitizwa katika wimbo Na. 10⁴ “Tanzania Tanzania”. Mtunzi anaeleza sifa mbalimbali za nchi ya Tanzania. Uzuri wa mandhari, wakiwamo ndege na mali zilizomo, ni hazina kubwa ya nchi, jambo linalofanya mataifa mengine kutamani kuja na kufanya utalii na uwekezaji. Wimbo huu unasema:

10. Tanzania Tanzania

83. *Tanzania Tanzania*
84. *Nchi yenye mali nyingi*
85. *Watu wengi wa Ulaya*
86. *Wanaililia sana*
87. *Nimeona ndege wengi*
88. *Chini kukatia fora*
89. *Wanipendeza mlio*
90. *Kama mtoto wa nyumbani*

Mazingira ya Tanzania, ambayo mataifa mengine wanayatamani, ni kutokana na faida wanayoiona kama vile maliasili na uzuri wa mandhari (milima, mabonde,

⁴ Huu si wimbo uliotungwa kwa ajili ya watoto lakini huimbwa sana na watoto ndio maana umejumuishwa katika nyimbo za watoto.

mbuga za wanyama, mito, na maziwa). Hapa tunaona kwa uwazi uhusiano wa mwanadamu na mazingira kwamba mazingira ni tegemeo la uhai wa mwanadamu. Kila kitu anachokitegemea mwanadamu katika kutetea uhai wake kinatoka katika mazingira anamoishi. Wimbo unafunza watoto na jamii amali za taifa ili kuzitunza, kuzienzi na kuzitangaza kutokana na faida zake kwa mwanadamu. Mfano mwingine unaofanana na huu katika kutunza mazingira unatoka katika wimbo Na. 11 “Nakupenda Jiji Langu”. Data za wimbo zinafafanua sifa kedekede za jiji la Dar es Salaam ambazo zinapatikana katika Data Na. 97, 98 na 99. Tuone wimbo huo Na. 11.

11. Nakupenda Jiji Langu

91. *Nakupenda jiji langu*
92. *Nakupenda kama lulu*
93. *Jina lako maarufu duniani*
94. *Kotekote sifa yako imefana*
95. *Sifa yako imefanya ubatizwe jina linalosifika*
96. *Wageni wote karibuni jijini Dar es Salaam*
97. *Mjionee wenyewe mandhari ya kuvutia ya bandari ya salama*
98. *Upopo wake mwanana na pia wa kuburudisha*
99. *Toka bahari ya Hindi fukwe zake zavutia*
100. *Mungu baba twakuomba libariki jiji letu*
101. *Tubariki na wakazi tuishi kwa upendo na kuheshimiana*
102. *Tulitunze jiji letu ili nalo litutunze*
103. *Tuhifadhi mazingira ili kizazi kijacho*
104. *Kipate urithi bora.*

Mtunzi haishii kutoa sifa za jiji la Dar es Salaam bali anahimiza jamii kutofanya uharibifu wa mazingira na badala yake iyatunze na kuyahifadhi kwa faida yake na urithi wa vizazi vijavyo. Katika muktadha wa kiuhalisia, Dar es Salaam ni jiji lenye idadi kubwa ya watu ikilinganishwa na majiji mengine. Wimbo huu unatoa hadhari ya kuwa makini na mandhari hii ya kuvutia hususani katika maeneo ya fukwe ambayo yanachangia kuongeza pato la jiji na taifa kwa ujumla.

Sambamba na wimbo Na. 11 tuliokwishaona, wimbo Na. 12 “Kilimanjaro”, unazidi kufafanua miongoni mwa faida tunazozipata kutoka katika mazingira. Kuwapo kwa milima ambayo ni chanzo kizuri cha maji kunasaidia katika uhai wa samaki ambao ni kitoweo kizuri kwa mwanadamu. Wimbo unasema:

12. Kilimanjaro

105. Mmoja: *Kilimanjaro*
106. Wote: *Kilimanjaro, Kilimanjaro, Kilimanjaro. Kilimanjaro ni mlima mrefu*
107. Mmoja: *Mlima mrefu*

108. Wote: *Mlima mrefu, mlima mrefu, mlima mrefu. Mlima mrefu wenye vijito vingi*
109. Mmoja: *Vijito vingi*
110. Wote: *Vijito vingi, vijito vingi, vijito vingi. Vijito vingi vyenye samaki wengi*
111. Mmoja: *Samaki wengi*
112. Wote: *Samaki wengi, samaki wengi, samaki wengi. Samaki wengi kwa maisha ya watu*

Madondoo ya wimbo huu yanazidi kuwafahamisha watoto umuhimu wa kuhifadhi mazingira ambayo yanampatia mwanadamu uhai na afya njema. Aidha, katika wimbo ufuatao Na. 13 “Nyama Nyama Nyama”, watoto wanajifunza wanyama ambao ni kitoweo kwa mwanadamu kama vile ng'ombe, mbuzi na bata na wanyama ambao kitoweo chao hakifai kwa matumizi ya mwanadamu kama ambavyo wimbo unaeleza hapa chini:

13. Nyama Nyama Nyama

113. Mmoja: <i>Nyama nyama nyama</i>	Wote: <i>Nyama</i>
114. Mmoja: <i>Ya ng'ombe</i>	Wote: <i>Nyama</i>
115. Mmoja: <i>Ya mbuzi</i>	Wote: <i>Nyama</i>
116. Mmoja: <i>Ya bata</i>	Wote: <i>Nyama</i>
117. Mmoja: <i>Ya paka</i>	Wote: <i>Si nyama</i>

Licha ya wanyama kutupatia kitoweo, mwanadamu anafaidika pia na vyakula mbalimbali ambavyo ardhi inampatia. Uhusiano wa mwanadamu na mazingira unabainika kwa uwazi kwamba, bila ardhi uhai wa mwanadamu uko hatarini. Ardhi inampatia mwanadamu vyakula kama vile nafaka, mboga, matunda, viazi na madini. Katika wimbo Na. 14 “Bwana Musa”, mhusika Bwana Musa anaitumia ardhi kumpatia viazi ambavyo ni kwa ajili ya chakula na biashara lakini katika kulima huko anabahatika kupata almasi. Bwana Musa anapata pesa nyingi na kuamua kununua motokaa. Shamba lake limemfanya aonekane mtu tofauti mwenye maisha mazuri kuliko maisha ya awali aliyokuwa nayo. Hebu tuutazame wimbo huo Na. 14.

14. Bwana Musa

118. *Bwana Musa mwenye shamba alipanda viazi, akachimba chimba akaona almasi*
119. *Akatupa jembe chini, akaenda mjini, kununua motokaa, sasa ni tajiri*
120. *Loo loo bahati, loo loo bahati, kwa mtu mwenye shamba*

Halikadhalika, wimbo Na. 15 “Mama Huyo” unaweka wazi faida za ardhi kwa mwanadamu. Mama na Baba ni wazazi ambao watoto wanawategemea kwa chakula na mambo mengine. Wazazi hawa wanaitegemea ardhi kupata chakula cha familia. Wanaonekana wakiwa na mkungu wa ndizi ambao wameupata shambani. Maudhui ya wimbo yanasema:

15. Mama Huyo

121. *Mama huyo*
122. *Katoka shambani*
123. *Na mkungu wa ndizi*
124. *Huyooo! Huyo!*
125. *Baba huyo*
126. *Katoka shambani*
127. *Na mkungu wa ndizi*
128. *Huyooo! Huyo!*

Mkabala wa Uhakiki-ikolojia unasisitiza kuthamini mazingira ambayo mwanadamu anafaidika nayo kama ambavyo maudhui ya wimbo Na. 14 na Na. 15 yanafafanua. Vilevile, mwanadamu hupata matunda ya aina mbalimbali kutoka katika ardhi. Matunda hayo si kwa faida ya kuliwa bali wimbo unawafunza watoto kubaini aina mbalimbali za matunda yanayopatikana katika mazingira yao kama ambavyo wimbo Na. 16 “Papai” unafafanua hapa chini:

16. Papai

129. *Papai tikiti maji*
130. *Aina za matunda*
131. *Aina za matunda*
132. *Papai tikiti maji*
133. *Aina za matunda*
134. *Aina za matunda...*

Data za wimbo Na. 16 zimetaja baadhi ya aina za matunda (papai na tikitimaji) ambayo ni faida kwa afya ya mwanadamu.

3.0 Hitimisho

Makala hii imechunguza dhima za nyimbo za michezo ya watoto katika kujifunza mazingira. Makala imebaini kuwa nyimbo za michezo ya watoto zinafunza na kurithisha watoto elimu ya mazingira. Nyimbo hizi, pamoja na mambo mengine, zina dhima ya kuyachunguza, kuyadadisi na kuyafahamu mazingira ili kujua faida na tabia zake na hivyo kuyatunza, kuyahifadhi, kuyathamini, kuyalinda dhidi ya uharibifu wowote, kuyahudumia na kuyafurahia. Nyimbo za michezo ya watoto zinatoa elimu kwa watoto kufahamu aina za viumbe na tabia zao ambatani, uzuri wa mazingira ambayo ni kivutio kwa wanyama, viumbe wengine na kwa mwanadamu mwenyewe. Kimsingi, nyimbo za michezo ya watoto ni hazina yenye maudhui ya kujenga uelewa wa kiikolojia kwa watoto na jamii.

Marejeleo

- Giata, S.K. (2011). "Environment Crisis: A Challenge to the Church in Africa." *African Ecclesial Review*. 53(2): 308-332.
- Glotfelty, C. (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens: University of Georgia Press.
- Lankford, M. (2010). "Nature and Grief: An Ecocritical Analysis of Grief in Children's Literature." *Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa)*. Chuo Kikuu cha Georgia.
- Makwanya, na Dick, M. (2014). "An Analysis of Children's Poems in Environment and Climate Change Adaptation and Mitigation: A Participatory Approach, Catching Them Young." *The International Journal of Engineering and Science*. Juz. 13(7): 10-15.
- Monhard, R. na Monhard, L. (2000). "Children's Literature and Environmental Issues: Heart Over Mind?" *Reading Horizon*. Juz. 40(3):175-184.
- Morgan, K. (2010). Local and Green, Global and Fair: The Ethical Food Scape and the Politics of Care. Inapatikana katika <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1020302/v1>. Imesomwa tarehe 02/09/2020.
- Mrikaria, S.E. (2012). "Majukumu na Athari za Nyimbo za Watoto katika Enzi za Teknolojia ya Kidijiti: Mifano kutoka Nyimbo za Watoto nchini Tanzania." *Mulika*. Juz. 31:75-88.
- Msokile, M. (1981). *Nafasi ya Nyimbo za Fasihi Simulizi katika Jamii Inayobadilika: Semina ya Fasihi Simulizi ya Kiswahili*. Dar es Salaam: Institute of Kiswahili Research.
- Mulokozi, M.M. (1975). *Ushairi wa Kiswahili na Ubuntu hadi 1700: Maendeleo, Mabadiliko na Uhusiano na Ubuntu na Mfumo wa Jamii*. *Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa)*. Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Mwanzi, H.O. (2006). "Children's Literature: The Concept of Sociolizing the Young." *Nairobi Journal of Literature*. Juz. 4: 49-62.
- Omari, S. (2008). "Fasihi Simulizi na Jinsia: Mifano kutoka Nyimbo za Watoto Tanzania." *Kiswahili*. Juz. 71:98-107.
- Tamrin, A.F. (2018). *Children's Literature: As a Way of Raising Environmental Consciousness-A Study*. Conference Paper.
- UNICEF (2004). *The State of the World's Children 2005: Childhood Under Threat*. UNICEF.
- Weche, M.O. (2000). *Children's Literature as an Image Forming Force: A Case Study of Ezekiel Alembe Books*. *Tasnifu ya M.A. (Haijachapishwa)*. Chuo Kikuu cha Kenyatta.